

เรื่องเด่นประจำฉบับ

กบฏทางสังคมกับการบูรณาการ  
ผลกระทบจากกรณีพิบัติ

“สึนามิ” ธรณีพิบัติครั้งรุนแรงที่คนไทยต้องเผชิญ

คลื่นสึนามิ เกิดจากกรณีที่เมื่อเกิดแผ่นดินไหวขึ้นในมหาสมุทรหรือใกล้ชายฝั่ง แผ่นดินไหวจะสร้างคลื่นขนาดมหึมาเกิดขึ้นใต้น้ำ พลังงานจะแผ่ออกจากทุกทิศทางจากรอบศูนย์กลางบริเวณที่เกิดแผ่นดินไหว ในทะเลเปิดลึกจะเห็นคล้ายลูกคลื่นพองวิ่งเรียบไปกับผิวน้ำ ซึ่งเรือยังสามารถแล่นอยู่บนลูกคลื่นได้ แต่เมื่อคลื่นนี้วิ่งมาถึงบริเวณน้ำตื้นใกล้ชายฝั่งจะเคลื่อนโถมเข้าสู่ชายฝั่ง บางครั้งสูงถึง 35 เมตร และมีความเร็วถึง 1,000 กิโลเมตรต่อชั่วโมง

ตารางที่ 17 พื้นที่ประสบภัยที่ได้รับความเสียหาย  
ขั้นวิกฤติ

| จังหวัด | พื้นที่เสียหายหนักขั้นวิกฤติ                                                                                                                |
|---------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| พังงา   | ชุมชน 4 หมู่บ้านในเกาะกระ เกาะพระทอง ชุมชน 4 หมู่บ้านที่เกาะคอเขา บ้านปากเดริยม บ้านน้ำเค็ม ชุมชน 2 หมู่บ้านที่แหลมปะการัง และชุมชนในตำบลมุ |
| ภูเก็ต  | ชุมชนมอแกนหรือชาวไทยใหม่ และอุรักลาโว้ย 3 ชุมชน ที่หาดราไวย์ สะป้า และสิเหร่                                                                |
| กระบี่  | ชุมชนอุรักลาโว้ย 2 ชุมชนในหมู่เกาะพีพี และบ้านลึงกาอยู่ บ้านหัวแหลม เกาะลันตา                                                               |
| ระนอง   | บ้านบางเบน บ้านอ่าวเคอ บ้านหน้านอก บ้านทบเหนือ บ้านแพก้าพวน                                                                                 |
| ตรัง    | บ้านเกาะมุกข์                                                                                                                               |
| สตูล    | บ้านบ่อเจ็ดลูก และ 2 หมู่บ้านในเกาะสาหร่าย                                                                                                  |

ที่มา : เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ “การฟื้นฟู  
สึนามิในมิติสังคมและมนุษย์” กระทรวงการพัฒนาสังคม  
และความมั่นคงของมนุษย์, 24 มกราคม 2548.

ธรณีพิบัติจากคลื่นยักษ์สึนามิ เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม 2547 เป็นภัยธรรมชาติที่คร่าชีวิตชาวโลกกว่า 200,000 คน และเป็นธรณีพิบัติครั้งรุนแรงที่คนไทยต้องเผชิญเป็นครั้งแรก ก่อให้เกิดความสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สินที่ส่งผลกระทบทางสังคมอย่างรุนแรงโดยเฉพาะประชาชนในพื้นที่ 6 จังหวัดภาคใต้ชายฝั่งทะเลอันดามัน ได้แก่ จังหวัดภูเก็ต พังงา กระบี่ ระนอง ตรังและสตูล ความสูญเสียในเชิงกายภาพที่เห็นเป็นรูปธรรมทั้งที่อยู่อาศัย เครื่องมือ เครื่องใช้ อุปกรณ์ในการประกอบอาชีพที่เสียหายอย่างรุนแรงถึงขั้นสิ้นเนื้อประดาตัวซึ่งอาจวัดออกมาเป็นตัวเงินได้ แต่ความสูญเสียทางสังคมและสภาพจิตใจที่ได้รับความบอบช้ำอย่างรุนแรงนั้นมิอาจวัดมูลค่าได้

ผลกระทบทางสังคมที่ต้องเร่งการช่วยเหลือ

ธรณีพิบัติครั้งนี้ทำให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ที่อยู่อาศัย เครื่องมือประกอบอาชีพ ที่ดินทำกิน สุขภาพกาย สุขภาพจิต เด็กจำนวนมากต้องกลายเป็นเด็กกำพร้า โรงเรียนได้รับความเสียหายกระทบต่อการเรียนการสอน เรื่องเหล่านี้ล้วนเป็นผลกระทบทางสังคมที่รุนแรงต้องได้รับการดูแลอย่างใกล้ชิดและอย่างต่อเนื่อง ซึ่งรัฐบาลได้ให้ความสำคัญจึงได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการขึ้น 9 ชุดเพื่อกำหนดมาตรการและวิธีการช่วยเหลือผู้ประสบภัยครอบคลุมในทุกด้าน

**ความมั่นคงในชีวิตและครอบครัวถูกทำลาย** ภัยพิบัติครั้งนี้ส่งผลกระทบต่อประชาชนถึง 5,004 ครอบครัว ประชาชนได้รับความเสียหายในเรื่องที่อยู่อาศัยจำนวน 3,381 หลัง นอกจากบ้านพักอาศัยแล้วสมาชิกในครอบครัวต้องพลัดพราก มีเด็กกำพร้าบิดามารดาจากการเกิดคลื่นยักษ์สูงถึง 552 คน ในด้านความมั่นคงในการประกอบอาชีพเพื่อหารายได้

**ตารางที่ 18 สรุปภาพรวมความเสียหายที่เกิดขึ้นใน  
6 จังหวัดและปัญหาการรบกวนชุมชนที่อยู่อาศัย**

| จังหวัด    | จำนวนหมู่บ้าน<br>ที่เสียหายมาก | จำนวน<br>ครัวเรือน | จำนวน<br>บ้านที่<br>เสียหาย | จำนวน<br>เรือที่<br>เสียหาย | จำนวนชุมชน<br>ที่มีปัญหาที่ดิน<br>(ปัญหา<br>เอกสารสิทธิ์) | จำนวน<br>บ้าน<br>ชั่วคราวที่<br>สร้าง |
|------------|--------------------------------|--------------------|-----------------------------|-----------------------------|-----------------------------------------------------------|---------------------------------------|
| พังงา      | 22                             | 2,958              | 2,267                       | 581                         | 11                                                        | 1,444                                 |
| ระนอง      | 6                              | 417                | 221                         | 1,053                       | 6                                                         | -                                     |
| กระบี่     | 6                              | 561                | 414                         | 793                         | 4                                                         | 100                                   |
| ภูเก็ต     | 5                              | 620                | 346                         | 132                         | 4                                                         | -                                     |
| สตูล       | 3                              | 200                | 33                          | 463                         | Na                                                        | -                                     |
| ตรัง       | 1                              | 248                | 100                         | 285                         | -                                                         | -                                     |
| <b>รวม</b> | <b>43</b>                      | <b>5,004</b>       | <b>3,381</b>                | <b>3,307</b>                | <b>25</b>                                                 | <b>1,544</b>                          |

ที่มา : เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ “การฟื้นฟู  
สืมนามในมิติสังคมและมนุษย์” กระทรวงการพัฒนาสังคม  
และความมั่นคงของมนุษย์, 24 มกราคม 2548.

**ตารางที่ 19 สรุปยอดความเสียหายจากภัยพิบัติด้าน  
การศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการ  
การศึกษาขั้นพื้นฐาน**

| จังหวัด    | จำนวน<br>โรงเรียน<br>เสียหาย/<br>ซ่อมแซม | จำนวนนักเรียน/<br>นักศึกษา |            | จำนวนครูอาจารย์ |          | จำนวนผู้ปกครอง<br>นักเรียน |            |
|------------|------------------------------------------|----------------------------|------------|-----------------|----------|----------------------------|------------|
|            |                                          | เสียชีวิต                  | สูญหาย     | เสียชีวิต       | สูญหาย   | เสียชีวิต                  | สูญหาย     |
| ภูเก็ต     | 4                                        | 17                         | 4          | 2               | -        | 94                         | 8          |
| พังงา      | 5                                        | 124                        | 107        | 1               | 2        | 181                        | 172        |
| กระบี่     | 2                                        | 16                         | -          | -               | -        | 56                         | 6          |
| ระนอง      | 3                                        | 22                         | 1          | 2               | -        | 48                         | 12         |
| ตรัง       | -                                        | 1                          | -          | -               | -        | 17                         | -          |
| สตูล       | -                                        | -                          | -          | -               | -        | 6                          | -          |
| <b>รวม</b> | <b>14</b>                                | <b>180</b>                 | <b>112</b> | <b>5</b>        | <b>2</b> | <b>402</b>                 | <b>198</b> |

ที่มา : สำนักผู้ตรวจราชการประจำเขตตรวจราชการที่ 10  
กระทรวงศึกษาธิการ, 7 กุมภาพันธ์ 2548

**ตารางที่ 20 สถานภาพแรงงานในระบบในพื้นที่ประสบ  
ภัยพิบัติ**

| สถานภาพ                                                             | จำนวน  |
|---------------------------------------------------------------------|--------|
| สถานประกอบการที่ได้รับผลกระทบ (แห่ง)<br>(ไม่รวมผู้ประกอบการรายย่อย) | 459    |
| ลูกจ้าง (คน)                                                        | 26,801 |
| ผู้ขึ้นทะเบียนประกันตนกรณีว่างงาน (คน)                              | 4,806  |
| ตำแหน่งงานว่าง (อัตรา)                                              | 10,856 |

ที่มา : ศูนย์อำนวยการช่วยเหลือผู้ประสบภัยจากธรณีพิบัติ  
กระทรวงแรงงาน

พบว่าเรือซึ่งเป็นเครื่องมือประกอบอาชีพที่สำคัญของ  
คนในพื้นที่เสียหายกว่า 3,000 ลำ ประชาชนที่เป็น  
ผู้ประกอบการได้รับผลกระทบกว่า 3,000 ราย ส่งผล  
ให้มีผู้ประสบภัยว่างงานสูงถึง 56,960 คน ไม่นับ  
แรงงานต่างด้าวที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียน

### สุขภาพกายและจิตใจได้รับผลกระทบ

**รุนแรง** ธรณีพิบัติทำให้ชีวิตคนไทยต้องสูญเสียไป  
อย่างน้อย 1,879 ราย<sup>6</sup> ผู้ที่รอดชีวิตนอกจากจะได้รับ  
การบาดเจ็บทางร่างกายไม่มากก็น้อยถึง 6,065 คน  
และได้รับการรักษากลับมาเป็นปกติหรือต้องกลายเป็น  
ผู้พิการ กระทรวงสาธารณสุขได้เข้าไปให้คำแนะนำ  
ช่วยเหลือทั้งในเรื่องการบำบัด รักษาและการป้องกันโรค  
แต่ที่สำคัญบาดแผลทางจิตใจเป็นเรื่องที่ฝังลึกและยาก  
ต่อการเยียวยาหรือฟื้นกลับมาเหมือนเดิมได้ใน  
ระยะเวลานานสั้น ปัญหาที่พบส่วนใหญ่เป็นปัญหา  
สุขภาพจิต อาการที่พบบ่อยคือ เครียด นอนไม่หลับ  
วิตกกังวล รู้สึกผิด สับสน ใจสั่น หวาดผวา อารมณ์  
เปลี่ยนแปลงง่าย บางรายมีความคิดทำร้ายตนเอง และ  
บางส่วนมีอาการทางกายร่วมด้วย

### โอกาสทางการศึกษาของเด็กกำพร้า ภัย

พิบัติคลื่นยักษ์ทำให้โรงเรียนจำนวนหนึ่งได้รับความ  
เสียหายถึง 14 โรง ซึ่งขณะนี้ได้รับการช่วยเหลือในการ  
ซ่อมแซมและสร้างโรงเรียนใหม่ ครูอาจารย์และผู้ปกครอง  
นักเรียนเสียชีวิต 587 คน ส่งผลกระทบต่อโอกาสทาง  
การศึกษาของเด็กเหล่านั้น อย่างไรก็ตามนักเรียนได้  
ไปอาศัยเรียนตามโรงเรียนที่ไม่ได้รับผลกระทบเป็น  
การชั่วคราว และได้รับความช่วยเหลือเป็นทุนการศึกษา  
แก่เด็กกำพร้าและให้เงินช่วยเหลือแก่เด็กที่บิดามารดา  
ประสบภัย

### ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูก

**ทำลายบางส่วน** จากการประเมินความเสียหายด้าน  
ทรัพยากรธรรมชาติของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติ

<sup>6</sup> ไม่รวมผู้เสียชีวิตที่ยังไม่ระบุสัญชาติ 1,545 คน และรับแจ้ง  
ผู้สูญหายที่เป็นคนไทยอีก 2,040 คน, แดงการณศูนย์  
อำนวยการช่วยเหลือผู้ประสบภัยจากแผ่นดินไหวและคลื่นสึนามิ  
ชายฝั่งทะเลอันดามัน ณ จังหวัดภูเก็ต (ศชป.), 10 กุมภาพันธ์  
2548

ตารางที่ 21 จำนวนเด็กกำพร้าบิดามารดาจากการเกิด  
คลื่นยักษ์สึนามิ

| จังหวัด | ชาย               |                    |                            | หญิง              |                    |                            | รวม |
|---------|-------------------|--------------------|----------------------------|-------------------|--------------------|----------------------------|-----|
|         | บิดา<br>เสียชีวิต | มารดา<br>เสียชีวิต | บิดา<br>มารดา<br>เสียชีวิต | บิดา<br>เสียชีวิต | มารดา<br>เสียชีวิต | บิดา<br>มารดา<br>เสียชีวิต |     |
| พังงา   | 29                | 58                 | 24                         | 44                | 61                 | 24                         | 240 |
| ภูเก็ต  | 38                | 21                 | 4                          | 24                | 29                 | 6                          | 122 |
| ระนอง   | 11                | 5                  | 9                          | 10                | 11                 | 1                          | 47  |
| กระบี่  | 39                | 23                 | 4                          | 38                | 18                 | 1                          | 123 |
| สตูล    | 2                 | -                  | 1                          | 2                 | 1                  | 3                          | 9   |
| ตรัง    | 3                 | 2                  | -                          | 2                 | 4                  | -                          | 11  |
| รวม     | 122               | 109                | 42                         | 120               | 124                | 35                         | 552 |

ที่มา : กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

#### ระบบเตือนภัยสำหรับคลื่นยักษ์

ระบบเตือนภัยสำหรับคลื่นยักษ์ (Tsunami Warning System) ในปัจจุบันมีอยู่แล้วตั้งอยู่ฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิก ศูนย์เฝ้าระวังคลื่นยักษ์ (Tsunami Watch) ตั้งอยู่ที่ฮาวายและอลาสกา ศูนย์นี้จะติดตามคลื่นยักษ์จากแผ่นดินไหว หากมีระดับการไหวสูงถึงขั้นเกิดคลื่นยักษ์ระบบเตือนภัยจะแจ้งให้สมาชิก 26 ประเทศทราบทันที รวมทั้งจะจัดทำสื่อเผยแพร่ให้แก่สมาชิกและสื่อทั่วไป

และสิ่งแวดล้อม พบว่า **ปะการังน้ำตื้น** เสียหายประมาณร้อยละ 5-30 **ปะการังน้ำลึก** เสียหายเล็กน้อยประมาณร้อยละ 5-10 **ป่าชายเลน** เสียหายบางส่วน **ป่าชายหาดและชายหาด** บางส่วนเสียหายประมาณร้อยละ 5-30 **คลองทางน้ำ** บริเวณชายฝั่งมีการเปลี่ยนแปลง มีตะกอนทับถม **หญ้าทะเล** บริเวณหาดเจ้าไหม จ.ตรัง เสียหายร้อยละ 20 ซึ่งกระทรวงฯ ได้กำหนดแนวทางการฟื้นฟูและพัฒนาแล้ว

#### เสียงสะท้อนจากพื้นที่

สถิติตัวเลขเป็นหลักฐานส่วนหนึ่งที่สามารถบ่งบอกถึงสภาพสังคมของคนในพื้นที่ได้ ความเสียหายที่เกิดขึ้นได้รับการดูแลและแก้ไขจากทุกฝ่ายอย่างจริงจังด้วยความตั้งใจดี แต่ผลกระทบที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องละเอียดอ่อน การมองภาพระดับนโยบายหรือในภาพรวมอาจยังมีช่องโหว่ของการแก้ไขปัญหาที่ต้องการการต่อเติมให้สมบูรณ์ ซึ่งผู้ประสบภัยรวมทั้งผู้ได้รับผลกระทบ ได้สะท้อนประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้<sup>7</sup>

◆ **ขอกลับไปอยู่อาศัยที่เดิม** ผู้ประสบภัยส่วนใหญ่ยังต้องการอาศัยอยู่ที่เดิม เนื่องจากมีความผูกพันกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ โดยเฉพาะผู้ประสบภัยที่บ้านเรือนอยู่ติดชายทะเล การจัดสรรที่พักอาศัยใหม่ที่อยู่ไกลจากแนวชายฝั่ง ไม่สามารถมองเห็นทะเลหรือมองเห็นเรือซึ่งเป็นเครื่องมือประกอบอาชีพหลักเป็นสิ่งที่ส่งผลกระทบต่อจิตใจ ในขณะที่เรื่องเอกสารสิทธิ์เป็นปัญหาสำคัญที่รัฐต้องเข้ามาดำเนินการจัดระเบียบให้ถูกต้อง

<sup>7</sup> พื้นที่ประสบภัยพิบัติที่ทำการศึกษาค้นคว้า ได้แก่ (1) จังหวัดพังงา : บ้านน้ำเค็ม และศูนย์ที่พักชั่วคราว อบต.บางม่วง (2) จังหวัดกระบี่ : หมู่บ้านชาวมุสลิมและชาวไทยใหม่ อ.เกาะลันตา (3) จังหวัดภูเก็ต : หาดป่าตอง หมู่บ้านชาวไทยใหม่แหลมตึกแก และหมู่บ้านชาวประมงบริเวณอ่าวบางเทา

#### ระบบเตือนภัยคืออะไร

ระบบเตือนภัยคือ กระบวนการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้มีความพร้อมล่วงหน้าสามารถทำนายการเกิดขึ้นของภัยพิบัติ ตลอดจนการดำเนินการต่าง ๆ เพื่อป้องกันหรือควบคุมผลกระทบที่จะเกิดจากภัยพิบัตินั้น ระบบเตือนภัยแบ่งออกเป็น 3 ประเภท

❖ **ระบบเฝ้าระวัง (Surveillance System/Watch)** การเฝ้าระวังเป็นการสร้างระบบเตือนภัยโดยใช้วิธีติดตามข้อมูลสำคัญอย่างต่อเนื่องเพื่อคาดการณ์การเปลี่ยนแปลง เช่น การเฝ้าระวังโรคติดต่อ การเฝ้าระวังทางอุตุนิยมวิทยา เช่น การรายงานอากาศ และถูกนำมาประยุกต์ใช้ในเรื่องที่ไม่ใช่ภัยพิบัติเพื่อให้เกิดการตื่นตัวในกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียต่อปัญหา เช่น การเฝ้าระวังการค้ามนุษย์

❖ **ระบบป้องกันภัย (Safety System)** มุ่งสร้างสภาวะป้องกันเพื่อลดความรุนแรงหรือไม่สามารถทำร้ายมนุษย์ได้

❖ **ระบบฝึกอบรมเพื่อรับมือกับภาวะฉุกเฉิน (Emergency Training)** เป็นลักษณะการเตรียมความพร้อมรับสถานการณ์ในเชิงรุกมากกว่าระบบเฝ้าระวัง

#### ❖ การประกอบอาชีพและการมีงานทำ

**เป็นความสำคัญเร่งด่วน** ผู้ประสบภัยได้รับความช่วยเหลืออย่างมากมายในเรื่องที่พักพิงชั่วคราว และสิ่งของใช้ในชีวิตประจำวัน แต่อนาคตต่อไปในเรื่องการประกอบอาชีพเพื่อหารายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัว ยังไม่ชัดเจนนัก ผู้ประสบภัยส่วนใหญ่ยังต้องการกลับไปประกอบอาชีพหรือทำงานเดิมที่เคยทำให้เร็วที่สุดซึ่งจะช่วยดูแลจิตใจไม่ให้ทวนคิดถึงมหันตภัยที่เกิดขึ้น และทำให้เกิดกำลังใจที่จะต่อสู้ต่อไป อย่างไรก็ตามการช่วยเหลือในเรื่องอาชีพ ต้องดูความต้องการและความพร้อมของผู้ประสบภัยแต่ละคนด้วย เนื่องจากผู้ประสบภัยบางรายยังไม่พร้อมที่จะทำงาน บางรายยังมีปัญหาด้านสุขภาพจิต ยังหวาดกลัวและหวาดระแวง

#### ❖ การดูแลช่วยเหลือเด็กที่ได้รับ

**ผลกระทบยังไม่ทั่วถึง** เนื่องจากเด็กที่พ่อแม่เสียชีวิต จะได้รับการดูแลและช่วยเหลือในด้านการศึกษา แต่ยังมีเด็กจำนวนหนึ่งที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ซึ่งอยู่ในความดูแลของญาติหรือผู้ปกครองที่เสียชีวิตไม่อยู่ในเกณฑ์ที่จะได้รับความช่วยเหลือ

#### ❖ ความไม่รู้และเข้าไม่ถึงความ

**ช่วยเหลือทำให้ผู้ประสบภัยไม่ได้รับการช่วยเหลือตามที่ควรจะได้** ผู้ประสบภัยที่ไม่มีผู้ยืนยันสถานภาพการประกอบอาชีพ เนื่องจากผู้ยืนยันการประกอบอาชีพเสียชีวิตหรือเป็นผู้ประสบภัยเช่นเดียวกันจะไม่สามารถขอเงินช่วยเหลือเพื่อชดเชยค่าเครื่องมือประกอบอาชีพเสียหาย นอกจากนี้การขาดความเข้าใจในการแจ้งความเสียหายทำให้ได้ค่าชดเชยไม่สมเหตุสมผล เช่น กรณีเจ้าของร้านซ่อมอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์เมื่อแจ้งความเสียหายของเครื่องมือประกอบอาชีพเป็นเครื่องใช้ไฟฟ้าทำให้ได้รับค่าชดเชยในอัตราเครื่องใช้ไฟฟ้าทั่วไปซึ่งต่ำกว่าการแจ้งเป็นเครื่องมือในการประกอบอาชีพ เป็นต้น

#### ❖ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาครัฐ

**ในระดับพื้นที่** บางแห่งยังไม่สามารถช่วยเหลือประชาชนได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากตกอยู่ในฐานะผู้ประสบภัยและมีพื้นที่และภารกิจในความดูแลมาก ทำให้การจัดระบบการจัดการของบริจาคที่ไม่มีประสิทธิภาพ และมีการรื้อไหลไปยังผู้ไม่ได้รับผลกระทบบ้าง

◆ ยังมีผู้ได้รับผลกระทบทางอ้อมอีกจำนวนมาก เป็นกลุ่มคนที่รอดชีวิตและทรัพย์สินไม่เสียหาย เป็นกลุ่มที่ไม่ได้รับการช่วยเหลือใด ๆ เช่น สมาชิกชมรมเรือหางยาวท่องเที่ยว กลุ่มผู้ประกอบการอาชีพแบกของชายตามชายหาด เกิดภาวะไม่มีงานทำทันทีไม่มีรายได้ เนื่องจากกิจการหลายอย่างต้องปิดตัวไป และโดยเฉพาะกลุ่มคนเหล่านี้อาศัยรายได้จากนักท่องเที่ยวเป็นหลักจึงส่งผลกระทบต่อผู้ประกอบการอาชีพเป็นอย่างมาก รวมทั้งนโยบายการจัดระเบียบพื้นที่แนวชายหาดและแนวชายฝั่งก็ส่งผลกระทบต่อผู้ประกอบการอาชีพในอนาคตด้วยเช่นกัน

**เสียงสะท้อนจากพื้นที่ นอกจากสะท้อนให้เห็นความสูญเสียแล้ว ยังสะท้อนช่องว่างของการช่วยเหลือ การคุ้มครองผู้ได้รับผลกระทบทางตรงและทางอ้อม รวมทั้งสะท้อนผลจากการช่วยเหลือในระยะเริ่มต้นที่ยังไม่ได้คำนึงถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และวัฒนธรรมท้องถิ่นเท่าที่ควร ดังนั้น แนวทางการฟื้นฟูและพัฒนาในระยะยาวจะต้องให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตและการดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมทั้งความเป็นชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนและชุมชนอยู่ได้ด้วยตนเองอย่างมั่นคงและยั่งยืน**

### ทุนทางสังคมกับคลื่นยักษ์สึนามิ

ภัยพิบัติจากคลื่นสึนามิเป็นทั้งผู้ทำลายและผู้สร้าง รวมทั้งยังฉายภาพให้เห็นความแข็งแกร่งของทุนทางสังคมไปพร้อม ๆ กัน

◆ “พลังน้ำใจ” คือ ทุนทางสังคมที่แข็งแกร่งของสังคมไทย

ภาพความร่วมมือร่วมใจในการช่วยเหลือผู้ประสบภัยของคนไทยในครั้งนี้ ได้แสดงให้เห็น “พลังน้ำใจ” ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่เข้มแข็งของสังคมไทย สะท้อนพลังทางสังคมอันยิ่งใหญ่และแข็งแกร่งจนเป็นที่ประจักษ์และได้รับความชื่นชมจากชาวโลก พลังน้ำใจนี้ก่อเกิดจากรากฐานของวัฒนธรรมไทยที่ไม่สามารถหาซื้อหรือลงทุนเพื่อให้ได้มา ซึ่งคนไทยจะต้องสืบสานให้ยั่งยืนต่อไป และในการฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบในระยะต่อไปก็ต้องอาศัยทุนทางสังคมนี้ในการพลิกฟื้นชุมชน เพื่อให้ผู้ประสบภัยและชุมชน

สามารถลุกขึ้นยืนได้อย่างมั่นคงและยังยืนต่อไปเช่นกัน

◆ ภัยพิบัติได้ทำให้เกิดผู้นำทางธรรมชาติ ซึ่งเป็นผลมาจากผู้นำที่เป็นทางการในบางพื้นที่ไม่สามารถเป็นที่พึ่งได้ในยามวิกฤติ และด้วยความจำเป็นที่จะต้องช่วยเหลือตนเอง คนในครอบครัว และชุมชน ส่งผลให้คนในชุมชนที่ไม่เคยมีบทบาทในชุมชนได้กลายมาเป็นแกนนำในการฟื้นฟูและช่วยเหลือผู้ที่อ่อนแอกว่า ขณะเดียวกัน องค์กรชุมชนหรือมูลนิธิที่เข้าไปช่วยเหลือได้กระตุ้นให้เกิดการค้นหาแกนนำเพื่อเป็นแกนหลักในการประสานขอรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนที่แท้จริง และทั้งพระสงฆ์ได้เข้าไปช่วยเยียวยาจิตใจผู้ประสบภัย เช่นเดียวกับโต๊ะอิหม่ามบางท่านได้กลายมาเป็นผู้นำชุมชนชาวมุสลิม

◆ เกิดการรวมพลังขององค์กรต่าง ๆ อย่างเชื่อมโยงบทบาทไปสู่เป้าหมายเดียวกัน เช่น มูลนิธิ องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคเอกชน องค์กรชุมชน และอาสาสมัคร เป็นองค์กรที่มีวิธีการทำงานใกล้ชิดกับชาวบ้านและสามารถให้ความช่วยเหลือตามความต้องการของชาวบ้านได้ทันที ทำให้เกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน เช่น ความร่วมมือที่เกิดขึ้น ณ บ้านทับตะวัน ต.บางม่วง อ.ตะกั่วป่า จ.พังงา ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลในเชิงลึก เพื่อหาแนวทางและวางแผนการให้ความช่วยเหลือในระยะยาวได้ เช่น ด้านอาชีพ/ฝึกอาชีพ ให้ทุนการศึกษา การดูแลเด็กกำพร้า/เด็กเล็ก รวมทั้งการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน เป็นต้น

ภัยพิบัติในครั้งนี้สะท้อนภาพให้เห็นถึงความสำคัญของการรวมกลุ่มของคนในชุมชนที่สามารถช่วยให้คนในชุมชนฟื้นตัวหรือจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ได้ นอกจากนี้ยังพบว่าก่อนเกิดภัยพิบัติชุมชนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี มักไม่ให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่ม ต่างคนต่างอยู่ แต่เมื่อต้องเผชิญกับภัยพิบัติทำให้คนในชุมชนเกิดการรวมตัวเพื่อช่วยเหลือกัน ในขณะที่ชุมชนที่มีฐานะยากจนจะให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันเองในชุมชน

◆ การใช้ทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของคนในพื้นที่ป้องกันภัย ภัยพิบัติครั้งนี้ทำให้ได้ทราบถึงการสั่งสมภูมิปัญญาของชาวประมงและชาวหมอแผนหรือชาวไทยใหม่บางกลุ่มว่าภายหลังที่น้ำทะเล

ลดลงอย่างรวดเร็วจะเกิดเหตุผิดปกติตามมาทำให้ชาวประมงบางรายรีบแล่นเรือออกไปอยู่กลางทะเล ส่วนชาวไทยใหม่จะรีบหนีขึ้นฝั่งให้ไกลแนวชายฝั่งและอยู่ในที่สูงให้มากที่สุดทำให้แทบจะไม่มีผู้เสียชีวิตเลย

อย่างไรก็ตามแนวทางการฟื้นฟูและพัฒนาผู้ประสบภัยภัยพิบัติจะส่งผลกระทบต่อประเพณีวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของชุมชนหรือไม่ ขึ้นอยู่กับความยืดหยุ่นหรือข้อตกลงร่วมกันระหว่างผู้ประสบภัยเองกับภาครัฐในการจัดระเบียบและการจัดสรรที่ดินใหม่ หากมีข้อยุติที่ทำให้วิถีชีวิตของชาวประมงดั้งเดิมและชาวไทยใหม่ต้องเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ต้องดำรงชีวิตอยู่ห่างไกลทะเล หรือหากชาวไทยใหม่ต้องการไปประกอบอาชีพอื่นแทนการประมง หรือการสร้างอาชีพเสริมรายได้ที่ไม่ได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจจะส่งผลให้วัฒนธรรมท้องถิ่นบางอย่าง เช่น ประเพณีลอยเรือของชาวไทยใหม่อาจสูญหายไป รวมทั้งภูมิปัญญาในเรื่องทะเล ด้านการจับสัตว์น้ำ การดำน้ำ ความรอบรู้ในเรื่องธรรมชาติ แหล่งปะการัง แหล่งสัตว์น้ำอาจสูญหายไปได้เช่นกัน ดังนั้น จึงเป็นเรื่องที่ควรทบทวนและพิจารณาเพื่อหาแนวทางการฟื้นฟูและพัฒนาที่เหมาะสมกับวิถีชีวิต ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น

**การพลิกฟื้นชุมชนและเดือนภัยธรรมชาติต้องใช้ทุนทางสังคม : บทเรียนที่ต้องจดจำ**

แนวทางการฟื้นฟูและพัฒนาผู้ประสบภัยที่จะช่วยให้คนและชุมชนอยู่ได้อย่างยั่งยืนก็คือทุนทางสังคมที่มีอยู่นั้นคือตัวคนและชุมชนเอง

◆ **พลังน้ำใจ ความเอื้ออาทร เป็นพลังขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมใหม่** สิ่งที่จะนำไปสู่การพัฒนาสังคมใหม่ ก็คือ การแก้ปัญหาโดยใช้หลักการร่วมคิดร่วมทำในทุกพื้นที่ ทุกองค์กรและในปัญหาทุกเรื่อง การพลิกฟื้นชุมชนที่ประสบภัยคนในชุมชนจะต้องรวมตัวกันเพื่อระดมสมองและหาวิธีแก้ไขปัญหาก่อนที่ภาครัฐจะเข้ามาจัดการ เมื่อมีการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่น พลังขับเคลื่อนทางสังคมก็จะเกิดขึ้น

◆ **การช่วยเหลืออย่างยั่งยืนต้องอาศัยพลังชุมชน**<sup>8</sup> มีส่วนร่วมในการระดมทุนทางสังคมทุกอย่างที่มีอยู่ออกมาแก้ปัญหาผลกระทบในครั้งนี้

เชื่อมโยงกับทุนทางสังคมที่เป็นพลังน้ำใจของผู้คนในสังคมไทย จนกระทั่งชุมชนสามารถฟื้นตัวเองสู่วิถีชีวิตอันเป็นปกติ

◆ **ต้องมีการปรับกระบวนการใหม่ในการฟื้นฟูจิตใจ**<sup>9</sup> โดยใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ให้มากที่สุด เปลี่ยนสถานภาพจากเหยื่อผู้เคราะห์ร้ายมาเป็นผู้ร่วมกอบกู้วิกฤติ การฟื้นฟูจิตใจครอบครัวและชุมชนปริมาณมากต้องอาศัยชุมชนและอาศัยผู้เชี่ยวชาญเมื่อจำเป็น และประสานการฟื้นฟูจิตใจของบุคคลกับการฟื้นฟูชุมชน

◆ **ต้องให้ความสำคัญเรื่องความปลอดภัยและเครือข่ายระงับภัย**<sup>10</sup> บทเรียนครั้งนี้ ทำให้สังคมไทยได้รับรู้ว่าสิ่งที่ขาดหายไป ก็คือเรายังไม่มีระบบเตือนภัยธรรมชาติทั้ง ๆ ที่ความรู้และเทคโนโลยีในปัจจุบันมีความก้าวหน้าจนสามารถจัดการติดตั้งระบบเตือนภัยได้แล้ว แต่ความเป็นจริงแล้ว **“ประเด็นความปลอดภัยมักถูกละเลย”** จากสังคมไทย และไม่ได้ถูกกำหนดให้อยู่ในลำดับความสำคัญต้น ๆ ของแผนงาน และมาตรการด้านความปลอดภัยมักจะถูกตัดออกไปเพื่อลดต้นทุน เมื่อเกิดปัญหาจึงค่อยหาทางแก้ไข

ถึงเวลาแล้วที่จะต้องสร้างระบบเตือนภัยที่มีประสิทธิภาพอย่างจริงจังควบคู่ไปกับ **การสร้างเครือข่ายระงับภัยธรรมชาติโดยการรวมพลังที่มีอยู่ในชุมชนร่วมกับประชาชนถือเป็นหัวใจของระบบเตือนภัยยิ่งกว่าเครื่องมือ** ทั้งการฝึกให้ประชาชนได้เรียนรู้และวิธีปฏิบัติตนพร้อมรับสถานการณ์ และเป็นเครือข่ายในการระงับภัย เพราะแม้มีระบบเตือนภัยที่เป็นเลิศ แต่ประชาชนไม่มีส่วนร่วมรับรู้รับผิดชอบ ระบบเตือนภัยก็จะกลายเป็นเครื่องมือที่ไร้ประโยชน์โดยสิ้นเชิง

<sup>8</sup> บทความ “มองทุนทางสังคมผ่านสีนามิ” โดยสำนักข่าวประชาธรรม

<sup>9</sup> น.พ.ยงยุทธ วงศ์ภิรมย์ศานติ์ และพระไพศาล วิสาโล

<sup>10</sup> น.พ.วิทยา ขาดปัญญาชัย, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)